

УДК 351.778.532:347.257:332.82:365

В. С. Санига

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького

ЦІННІСНІ КАТЕГОРІЇ У МЕХАНІЗМАХ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Досліджено особливості соціалізації молодих військовослужбовців під час проходження служби у збройних силах через модель державницької ідеології. Вивчено процеси засвоєння норм та цінностей українською молоддю під час постійного перебування у середовищі військовослужбовців української армії. Проаналізовано механізми соціалізації молоді під час психологічно-виховного етапу в середовищі військовослужбовців української армії. З'ясовано необхідність удосконалення механізмів державного регулювання у ціннісних категоріях військової служби на основі державницької ідеології.

Ключові слова: трансформація, молодь, соціалізація, державна політика, суспільство, військове середовище, управління, військовослужбовці, цінності.

Постановка проблеми. У процесі соціалізації особистості військовослужбовця відбувається соціальне становлення та розвиток особистості, формування практично нової складної багаторівневої ієрархічної системи різних утворень, що регулюють поведінку і діяльність залежно від особливостей соціальної адаптації. Під соціалізацією військовослужбовців розуміється складний соціальний процес засвоєння молоддю людиною нових, удосконалення та адаптування вже відомих систем знань, норм і цінностей шляхом пристосування під впливом функціонування як повноправного члена «громадянського суспільства» [3].

Слабкий бік цього підходу полягає в його непридатності для відтворення повної картини соціалізації. Максимально, що можна зробити, – це вмістити процес соціалізації військовослужбовця в теоретичну схему аналізу дій, яка є сполучною ланкою між макро- і мікрорівнем. Однак, незважаючи на всі свої недоліки, цей підхід дозволяє сфокусувати увагу на динамічних аспектах взаємодії військовослужбовця й армійського середовища, завдяки чому має найбільший потенціал стосовно проблеми соціальних трансформацій актуальною для пострадянських суспільств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для аналізу соціалізації військовослужбовців в умовах суспільства, що трансформується, використовують різні підходи, кожен із яких має свої сильні і слабкі сторони. Одним із них є ціннісно-поведінковий. Він ґрунтується на гіпотезі оптимізації, згідно з якою людина в будь-якій ситуації прагне максимально пристосувати свою поведінку до власних смаків та інтересів, схильних до впливу соціального середовища.

Забезпечення успішної соціалізації військовослужбовців – це проблема й особистісна, і державна, вирішення якої дасть можливість молодим військовослужбовцям безболісно перейти до нових видів діяльності, дозволить суспільству ефективно використовувати підготовлених фахівців у інтересах економічного розвитку, а також допоможе цій суспільній категорії на рівних умовах конкурувати на ринку праці. Успішна соціалізація молодих військовослужбовців має стати важливою умовою переходу українського суспільства від трансформаційного стану до цілеспрямованих дій.

Мета статті – обґрунтувати модель державного регулювання соціалізаційно-виховних процесів молоді у збройних силах на основі системи цінностей патріотизму та державницької ідеології.

Для цього слід вирішити такі завдання:

1) дослідити особливості соціалізації молодих військовослужбовців під час проходження служби у збройних силах через ідеологію держави;

2) вивчити процеси засвоєння цінностей українською молоддю під час перебування у середовищі військовослужбовців української армії;

3) проаналізувати механізми соціалізації молоді під час психологічно-виховного етапу в середовищі військовослужбовців української армії;

4) з'ясувати необхідність удосконалення державного регулювання в системі ціннісних категорій військової служби на основі пропаганди державницької ідеології.

Виклад основного матеріалу.

Метою морально-психологічного становлення військовослужбовців є оптимізація морально-психологічної адаптації, результатом якої стане ефективна взаємодія з військовим соціумом і успішне здійснення професійної діяльності. Цілісна система заходів дозволяє досягти таких оптимальних показників життєдіяльності військовослужбовців, як психологічне благополуччя молоді особистості, позитивний настрій від військової служби та усвідомлення її цінності, ефективність взаємодії із соціальним оточенням, успішність службової діяльності.

Уважається, що молода людина соціалізується завдяки тому, що вона все частіше виявляється в таких ситуаціях, де успіх і повага, яких військовослужбовець може домогтися, залежать від його готовності демонструвати лояльність до прийнятих цінностей і норм. Розвиток соціальних інститутів – об'єктивний процес, що розгортається за власними законами, незалежними від взаємини, громадяни можуть керуватися стремліннями, намагаючись звести контакти з державою до мінімуму і покладаючись на тісні горизонтальні зв'язки, щоб дистанціюватися від держави. Виявом такої ситуації може слугувати «інституційне лицемірство», коли люди роблять те, чого від них вимагають, а думають і підтримують зовсім інше.

Активне соціальне життя йде, функціонує система неформальних зв'язків, засно-

ваних на довірі між малими соціальними групами. Для перехідного суспільства велику привабливість має модель горизонтальної соціалізації. В умовах трансформаційного суспільства соціалізація перестає бути процесом передання знань, ціннісних орієнтацій і навичок від покоління до покоління. На зміну вертикальної соціалізації різні агенти пропонують молодому поколінню своє бачення суспільного устрою і намагаються залучити молодь до себе. У такій ситуації основними якостями громадянина є здатність критично мислити і вміння раціонально обґрунтовувати свої суспільні інтереси та кращі форми громадянської участі.

В умовах трансформаційного суспільства нею найбільш продемонстрована автоматична реакція на звичне роздратування щодо колись засвоєної реакції. Для молоді властива дія, яка перебуває не за межею того, що усвідомлено, вона може бути реагуванням на зовсім незвичайне роздратування, що не знає перешкод, причиною чого є почуття стосовно навколишньої дійсності. Стагнація культурної, економічної сфери суспільства виробляє негативне ставлення до всього, що виявляється в почуттях. Оптимальною для трансформаційного періоду може бути поєднання ціннісно-раціональної діяльності в процесі соціалізації військовослужбовців, причому вони мають доповнювати один одного і це означає не відрив, а зв'язок із ціннісним базисом суспільства.

Ціннісно-раціональна орієнтація дії відрізняється від афективної поведінки усвідомленим визначенням своєї спрямованості і послідовно планованої орієнтацією на неї. Загальна властивість полягає в тому, що сенс для них полягає не в досягненні будь-якої зовнішньої мети, а у відповідній за своїм характером поведінці. Вибір між конкуруючими цілями і наслідками може бути орієнтованим ціннісно-раціонально. Військовослужбовець може також розуміти свої цілі як суб'єктивні потреби за ступенем свідомо зваженої необхідності, а потім орієнтувати своє поведінку так, щоб ці потреби задовольнялися в установленому порядку.

Ціннісно-раціональна дія підпорядкована певним вимогам, прийнятим у суспіль-

стві цінностям чи у вигляді суспільної норми, чи у вигляді морального обов'язку, чи естетичних принципів. Для військовослужбовця у цьому разі немає будь-якої зовнішньої, раціонально зрозумілою мети, він строго орієнтований на виконання своїх переконань про честь, гідність, обов'язок. На відміну від ціннісно-раціональної дії, раціонально діє той індивід, чия поведінка орієнтована на мету.

Із раціональної точки зору ціннісна раціональність завжди ірраціональна, чим більше вона абсолютизує цінність, на яку орієнтується, тим для неї є самодостатньою цінність поведінки. Використання раціонального підходу у побудові моделі соціалізації військовослужбовців виправдано з тієї точки зору, що через призму цієї категорії є найменш ідеологізованим, зокрема гасла економічної свободи, політичної демократії, формального права, типу індустріального розвитку можуть сприйматися військовослужбовцями як неприйнятні й упереджені.

За своєю суттю використання тільки однієї абсолютної раціональності як панівної моделі всієї системи поведінкових установок молодій особистості є замало. Саме цільова раціональність «вивільняє» цінність і дозволяє говорити так про трансляцію цінностей, як про найважливіший процес. Цінностями можна назвати і громадські ідеали, і предметно втілені смисли, і суто особисті дані, надавши перевагу умовам соціально-економічних змін. Процес соціалізації військовослужбовців має суттєві відхилення від розроблених теоретичних схем і не завжди вписується в стандартний підхід опису цього явища.

Це стосується перехідних суспільств, у яких трансформуються основні сфери життєдіяльності, а також консолідованих співтовариств, які в сучасних умовах схильні до процесів модернізації. Молода особистість змушена приймати вимоги більшості, оскільки спрацьовує принцип підпорядкування меншості більшості, військовослужбовець змушений приймати вимоги свого середовища. Водночас суть протиріччя полягає у тому, що невідомо, наскільки молода людина готова змінити себе для того, щоб прийняти зовнішні вимоги.

Сукупність впливів залежить від якості засвоєння нових соціальних функцій, рівня соціального входження військовослужбовця у нову соціальну групу. Специфіка процесу соціалізації військовослужбовців полягає у принципових відмінностях військової та цивільної сфер життя. У процесі ресоціалізації відбувається засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість колишніх, недостатньо засвоєних або застарілих для нового військового середовища. Ресоціалізацію визначають часто так, як руйнування засвоєних особистістю в процесі соціалізації негативних, антигромадських цінностей і норм або як процес засвоєння його повторно (чи вперше позитивного, з точки зору суспільства) соціальних норм, цінностей, зразків поведінки [4].

Для військовослужбовців важливу роль тут має не стільки процес руйнування негативних цінностей, що виявляються як стереотипи посттоталітарного мислення, скільки саме процес вторинного входження військовослужбовця в соціальне середовище в результаті зміни соціокультурного оточення. Спочатку відбувається адаптація військовослужбовця з уже сформованими поглядами і переконаннями, залучення його в нову систему соціально-громадянських взаємодій, що робиться майже без його бажання і волі.

Тут важливу роль грають стимули до адаптаційного процесу, але навіть за наявності прагнення до цього, ще не факт, що людині вдасться себе повноцінно реалізувати в нових умовах. Потім відбувається часткова ресоціалізація, яка характеризується активною участю індивіда у нових соціально-громадянських відносинах, однак ця участь відбувається під впливом певних ідеалів, у процесі чого набувається новий досвід, який потім співвідноситься з початковими інтуїтивними уявленнями. Якщо між ними виявляються принципові розбіжності, то виникає розчарування і, як наслідок, відсутність подальшого інтересу до громадянського суспільства.

Період повної ресоціалізації характеризується завершеністю цього процесу. Так, у військовослужбовця формуються усвідомлені погляди і переконання, що сприяють виконанню нових суспільних

ролей, виникає конкретна ідентифікація з певною групою. Для того, щоб виявити ступінь адаптації військовослужбовців до нових соціальних умов та її інноваційний потенціал, необхідно звернутися до базових ціннісних орієнтацій. Від того, який ціннісний фундамент сформовано, багато в чому залежить майбутній стан. Специфіка тут у тому, що в умовах трансформації цінності не можна вважати постійними.

Просвітницька робота з молоддю має бути спрямована на розвиток ціннісно-сислової сфери особистості, соціально-значущих установок, особистісного самовизначення, а психологічний супровід військовослужбовців на етапі проходження служби має ґрунтуватися на безперервному відстеженні динаміки психологічної атмосфери в інтересах прийняття адекватних управлінських рішень [5]. У повсякденному житті війська доцільним буде контроль різних процесів армійської життєдіяльності: соціальної адаптації, навчального процесу, участі у військових навчаннях.

Діапазон соціальної ролі військовослужбовця визначається різноманіттям соціальних груп, із якими вона себе ідентифікує, різноманітною структурою діяльності та відносин, у які вона вміщена. Кожна роль – це сукупність загальних значень, без засвоєння яких не є можливою комунікація, встановлення соціальних зв'язків. Осмислювати й оцінювати обов'язок особливо важливо для суспільства, що трансформується, зважаючи на те, що молоді військовослужбовці отримують певне відображення суспільних відносини, що формуються у новому суспільстві.

До цього можна додати громадянське самовизначення, яке не формується відразу і знаходить сьогодні слабке вираження у свідомості молодих військовослужбовців. Сама по собі така ідентифікація від самого початку не є наслідком раціонального вибору, а є проявом несвідомого, а в подальшому відбувається усвідомлення оригінального прояву та індивідуального вираження етнічних особливостей та національного характеру. Через відсутність у державній політиці виразних і підтримуваних цілей суспільного розвитку, мобілізувальних цінностей та ідеалів молоді

військовослужбовці втрачають відчуття патріотизму.

У процесі освоєння все більшого життєвого простору, залучаючись до все більш складних систем відносин, не відбувається належного навчання і співвідношення військовослужбовця з більш великими об'єктами і такими більш абстрактними поняттями, як нація, громадяни цієї країни, з її історією, із загальними здобутками, із загальними проблемами. Так, патріотичні почуття, якщо вони навіть присутні, не траншуються з підсвідомого на ідеологічний рівень, заснований на ідеологічних і нормативних установках.

Істотно важливим для розуміння є вплив трансформаційних змін суспільства і держави на громадянську позицію молодих військовослужбовців, що дозволяє краще зрозуміти ефективність сучасної соціалізації молодого покоління. Цінність полягає в тому, що це створює умови для зміцнення зв'язків між військовослужбовцями, суспільством і державою. Усвідомлюючи себе частиною суспільства і держави, молода людина здатна розраховувати не лише на себе. Однак реалізувати свої інтереси вдається поки незначній частині молоді. Серед найбільш поширених причин цього становища виявилися такі, як матеріально-фінансова неспроможність, слабка організованість, сильна залежність молоді від державних структур, аморфність ідеологічних уявлень, зневіра в результативність громадської активності.

Проголосивши широкий спектр прав і свобод, держава ще не достатньо забезпечує можливості практичної реалізації, віддавши цю позицію суспільству. Тому багато соціальних груп, молоді, не маючи власних ресурсів, користуються задекларованими демократичними правами і свободами, тому не випадково говорять про необхідність посилення відповідальності держави і посадових осіб за забезпечення свобод і прав громадян. Підтримка проголошувалася, але в реальності забезпечувалася лише за окремими напрямками і в масштабах, абсолютно недостатніх у країні, яка переживає суспільну трансформацію.

Так, вона носила і досі носить досить обмежений, пасивний характер, що про-

стежується за кількісними показниками і за змістовним аспектом, а реальних ресурсів для здійснення контролю над інститутами влади молоді просто не має. В умовах сучасного рівня демократії та розвитку суспільства молоді не є доступним використання всього спектра функцій, а молоді військовослужбовці реалізують свої можливості, пов'язані з легітимацією влади і з власною соціалізацією [1]. Громадянське суспільство, яке перебуває на стадії становлення, організоване слабо, поки ще не здатне приділяти питанням соціалізації молоді свідому і системну увагу.

Процес трансформації суспільства супроводжується посиленням факторів, що провокують соціальну напруженість, особливо в середовищі військовослужбовців. Болісними й істотними причинами такої напруженості є великі соціально-економічні труднощі життя, недотримання декларованих конституційних прав, неефективність виховання в сім'ї та у навчальних закладах, різке послаблення почуття колективізму у взаєминах між людьми, маніпулювання свідомістю, падіння культурного рівня і відчуття соціальної та матеріальної безперспективності.

У соціально-економічній сфері молодих військовослужбовців найбільше турбують зростання кримінальних явищ, зниження рівня духовно-моральної культури. Збереження, а тим більше зростання соціальної напруженості підсилюють негативні настрої щодо держави, політичних партій, великого бізнесу. Водночас дуже велика частина молоді байдужа до ідеологічних базисів і невисокої думки про ефективність державних та політичних інститутів. Такі настрої створені пасивністю держави у соціальній роботі з молодими військовослужбовцями.

Висновки і пропозиції. Трансформаційне суспільство, наповнене фактами економічної нестабільності, соціальних ризиків, погіршенням рівня життя для більшості населення, багатьма іншими негативними явищами, спричиняє на молодих

людей дуже складний, але багато в чому напружений соціально-психологічний вплив. Законодавство України, присвячене молоді, не зовсім достатньо висвітлює проблематику соціалізації, військовослужбовців, а в низці напрямів є формальним, що не забезпечує реальних потреб молоді. Напруженість полягає в атмосфері непевності як у сьогоденні, так і в майбутньому суспільства і громадян, у відсутності суспільно значущих гарантів реалізації навіть найпростіших потреб та інтересів молодих військовослужбовців.

Саме ці чинники формують у свідомості більшої частини молоді соціальну розгубленість, невизначеність свого становища в суспільстві та своїх відносин із суспільством. Суспільство має прагнути організувати молоді на демократичній основі, оперувати її енергію і активність на подальше зміцнення демократичної системи, мають бути зафіксовані зобов'язання державної влади. Державні інституції мають дати можливість представникам молоді стати реальними партнерами в житті держави, тому молоді отримує необхідну адміністративно-правову і фінансову підтримку.

Список використаної літератури:

1. Ковтун Ю.В. Патріотичне виховання військовослужбовців як основа становлення української національної еліти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир. 2016. № 1 (83). С. 28–32.
2. Кроква С. Правове виховання військовослужбовців, його організація та форми. *Право військової сфери*. Київ. 2007. № 7. С. 7–9.
3. Кузнецов Ю. Психологи для учасників АТО. *Військо України*. Київ. 2014. № 9 (168). С. 30–35.
4. Маковчук Ф.Ф. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України : сьогодення та перспективи розвитку. *Наука і оборона*. Київ. 2011. № 1. С. 25–31.
5. Мандрагеля В.А. Пропозиції до «Концепції ідеологічного виховання в Збройних Силах України». *Науковий центр гуманітарних проблем в ЗСУ*. Київ. 2014. 17 с.

Сапига В. С. Ценностные категории в механизмах государственного регулирования социализации военнослужащих как трансформация модели государственной идеологии

Исследованы особенности социализации молодых военнослужащих во время прохождения службы в вооруженных силах через модель государственной идеологии. Изучены процессы усвоения норм и ценностей украинской молодежью во время постоянного пребывания в среде военнослужащих украинской армии. Проанализированы механизмы социализации молодежи во время психологически-воспитательного этапа в среде военнослужащих украинской армии. Выявлена необходимость совершенствования механизмов государственного регулирования в ценностных категориях военной службы на основе государственной идеологии.

Ключевые слова: трансформация, молодежь, социализация, государственная политика, общество, военная среда, управление, военнослужащие, ценности.

Sapiha V. Concepts of categories at the mechanisms of state regulation of societal relations of service, which is a kind of transformation model of the state of ideology

The features of socialization of young servicemen during service in the armed forces through the model of state ideology are explored. The processes of assimilation of norms and values by Ukrainian youth during the permanent stay in the military servicemen of the Ukrainian Army were studied. The mechanisms of socialization of youth during the psychological-educational stage in the military servicemen of the Ukrainian army are analyzed. The necessity of improvement of the mechanisms of state regulation in the value categories of military service on the basis of state ideology has been clarified.

Key words: transformation, youth, socialization, state policy, society, military environment, management, servicemen, values.